

İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərinin aktuallığı

Vəfa Məmmədova

Bakı şəhəri, 155 nömrəli tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi.

E-mail: 155mekteb@baku.edu.gov.az

<https://orcid.org/0000-0001-8315-8361>

Xülasə. Məqalədə ibtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərinin aktuallığına və təşkili yollarına nəzər salınıb. Müəllif qeyd edib ki, ibtidai siniflərdə bütün peşələrin mahiyyətini başa düşmək şagird üçün çətinlikdir, lakin hər peşənin elə özünəməxsus xüsusiyyətləri var ki, onu yalnız əyani obrazlar, böyükklərin söhbətləri əsasında təsəvvür etmək mümkündür. Buna görə də peşələr haqqında elə təsəvvürlər yaratmaq lazımdır ki, şagird gələcəkdə peşə seçimində çətinlik çəkməsin. Məqalədə qeyd olunur ki, söhbətlər, ekskursiyalar, şəkillərlə iş, dilçilik materiallarından istifadə dərstdənkənar peşə seçimi məşğələlərində uğurla istifadə oluna bilər. Müəllif peşə seçimi məşğələlərinin uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun təşkil olunması haqqında da ətraflı məlumat verir.

Açar sözlər: peşə, peşə seçimi, əmək fəaliyyəti, yaş xüsusiyyətləri, imkanlar, yeni əmək texnologiyaları, inkişafetdirici oyunlar.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.81>

Məqaləyə istinad: Məmmədova V. (2019) *İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərinin aktuallığı*. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil». № 4 (229), səh. 75–84.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 02.09.2019; qəbul edilib – 12.09.2019

Giriş

Hazırda ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı siniflərində peşə seçimi fəaliyyətinin müxtəlif forma və metodlarından istifadənin kifayət qədər təcrübəsi toplanmışdır. Son illərdə təsərrüfat sahələrinin inkişafı, yeni əmək texnologiyalarının meydana gəlməsi, cəmiyyətdə, iqtisadiyyatda baş verən sosial dəyişikliklər fonunda məktəbi bitirən məzun bu dəyişiklikləri nəzərə alaraq, gələcək peşəsinin şüurlu seçimini

etməlidir. Buna görə də orta məktəb təhsili illərində məqsədyönlü ixtisas seçimi işinin sisteməlik təşkili əhəmiyyətlidir.

Peşə seçimi hazırlığına hələ I–IV siniflərdə başlamaq lazımdır. İbtidai sinif müəllimlərinin təcrübəsində peşə seçimi işi, bir qayda olaraq, epizodik xarakter daşıyır. Əgər yuxarı sinif şagirdləri üçün peşə seçimi metodlarından bəhs edən kifayət qədər metodik araşdırmalar varsa, ibtidai siniflər üçün belə araşdırmalar çox azdır. Hazırkı metodik vəsaitlər aşağı siniflərdə təlim prosesində, eləcə də sinifdən xaric işlərdə peşə seçiminin təşkilində və həyata keçirilməsində kömək etmək üçündür. Bu metodik vəsaitlərdə ibtidai siniflərdə şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alan peşə seçimi məşğələlərinin və ekskursiyaların nümunələri var. Bu məşğələlər və ekskursiyalar şagirdlərin peşə və əmək dünyası ilə tanışlıq prosesində fəal subyektdə çevrilmələrinə imkan yaradır.

İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələləri

Peşə seçimi məşğələlərinin nəyə görə məhz ibtidai siniflərdən başlayaraq aparılması zəruri hesab olunur? Bu suala cavab vermək üçün peşə anlayışını açıqlamaq lazımdır.

Uşaqlarda peşələr haqqında konkret əyani təsəvvürlər 2–3 yaşlarından başlayır və yeniyetməlik dövrünə qədər davam edir. İnkişaf prosesində (10–12 yaş) uşaq öz dünyagörüşünü peşələr haqqında müxtəlif təsəvvürlərlə zənginləşdirir. O, böyükləri müşahidə edərək simvolik şəkildə hərbcinin, sürücünün, tibb bacısının, müəllimin hərəkətlərini yamsılamağa çalışır [Семёнова Г., 2004].

İbtidai siniflərdə peşə fəaliyyətinin bütün elementlərini başa düşmək şagird üçün çətinlikdir, lakin hər peşənin elə özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, onu əyani obrazlar, həyatdan, tarixdən, maraqlı hadisələrdən götürülmüş situasiyalar, böyüklərin söhbətləri əsasında təsəvvür etmək mümkündür. Məhz ona görə də peşələr haqqında olduqca rəngarəng düşüncələr palitrası yaratmaq vacibdir ki, gələcəkdə bu materiallar əsasında şagird peşələri təhlil edib, özü üçün nəticələr çıxara bilsin.

Uşağın peşələr haqqında məlumatı və təsəvvürləri nə qədər geniş olarsa, gələcəkdə ixtisas planlaşdırmasında o qədər az səhvə yol verər. Beləliklə, ibtidai siniflərdə peşə seçimi işinin əsas məsələsi uşağın peşələr haqqında təsəvvürlərini böyüklərlə ünsiyyət prosesində genişləndirməkdir [Белянкова Н., 2004].

Peşə seçimi məşğələlərində kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri

İbtidai siniflərdə keçirilən peşə seçimi məşğələlərinin əsas məzmun və strukturu kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Məktəb təhsilinin başlanğıcında söz-məntiq düşüncəsi formalaşır ki, bu da sözlərlə əməliyyat

aparmaq, fikrin məntiqini anlamaq, öz nöqtəyi-nəzərini əsaslandırmaq deməkdir.

Birincilər öncə obyektin hərəkətini xarakterizə edən («O nə edir?»), daha çox əyani, zahiri əlamətlərlə, onun təyinatı («O nə üçündür?») ilə maraqlanırlar. Kiçikyaşlı məktəbli üçün əşyanın daxili məzmununu aydınlaşdırmaq, onu hər hansı bir növə aid etmək çox çətindir, məsələn, onlar üçün «traktor» kənd təsərrüfatı nəqliyyatı növü deyil, sahədə gəzmək, «kartofu torpaqdan çıxarmaq» üçündür.

I sinif şagirdi əsaslandırma və isbatı daha çox faktları göstərməklə əvəz edir. Onlar üçün səbəb-nəticə əlaqələrini başa düşmək və yaratmaq çox çətindir, məsələn, «Bitki niyə qurudu?» sualına cavab vermək «Əgər bitkini sulamasan, nə olar?» sualına cavab verməkdən daha çətindir. Məhz buna görə də peşə seçimi məşğələlərinin planlaşdırılması prosesində peşənin əsas cəhətlərini seçməyi öyrətmək vacibdir.

Uşaqlar mühasibin kompüter qarşısında oturan adam, sürücünün yalnız maşında gəzən adam olmadığını anlamaya bilirlər. Pedaqoq məşğələni uşaqların peşə haqqında təsəvvürlərinə əsaslanan vacib amillərin üzərində qurmalıdır, məsələn, belə bir sual verə bilər: «Axı sən də oyun oynayarkən kompüterin qarşısında otursan. Sən ki mühasib deyilsən! Bəs mühasib kimdir?», «Sənin valideynlərin də avtomobil idarə edirlər, ancaq onlar mühəndis, santexnik, aşpaz, həkimdirlər – sürücü deyillər ki!».

Uşaqların diqqət dağınıqlığı da dərs prosesində nəzərdə saxlanılması vacib olan məqamdır. Birinci sinifdə (əsasən, ilk dörd ay ərzində) uşaqların fikri tez-tez dərsdən yayınır, onlar yorulurlar. Buna görə də peşələr haqqında uzun-uzadı müzakirələr aparmaq səmərəli deyil. Bu barədə danışarkən uşaqların maraqlarını nəzərə almaq, müxtəlif üsullardan istifadə etmək lazımdır:

- oyunlar oynamaq;
- nağıllara qulaq asmaq və onları müzakirə etmək;
- şəkil çəkmək;
- fantaziyalar qurmaq;
- rebuslar həll etmək;
- tapmacaların cavablarını, gizlədilmiş bir əşyanı tapmaq və s.

II–IV siniflərdə kiçikyaşlı məktəblinin yaş xüsusiyyətləri artıq məktəbəqədər dövrlə o qədər də sıx bağlı deyil, ona görə onları ayrıca nəzərdən keçirmək lazımdır [Чепткова Н. Москва, 1993].

II–IV siniflərdə uşaqların mövzunu mənimsəmə qabiliyyəti daha fərqli olur. Dərs prosesində iki oxşar obyekti, əşyanı, hadisəni, sözü, situasiyanı və s. müqayisə etmək üzrə çalışmalardan istifadə məqsədəuyğundur. II–IV sinif şagirdləri artıq yalnız əşyanın adını deməklə kifayətlənmir, bu əşya haqqında danışa, onun hansı hissələrdən ibarət olduğunu, insanların həyatında rolunu müəyyən edə bilirlər. Sənət, peşə dünyası ilə tanışlıq prosesində insanların əmək şəraiti və əmək alətləri haqqında məlumatlara da diqqət yetirmək lazımdır. Əgər birinci sinifdə şagirdlər

mövzu üzərində diqqətlərini 30–35 dəqiqə ərzində cəmləşdirərək saxlaya bilirlərsə, II sinifdə bu müddət 40–45 dəqiqəni əhatə edir. IV sinfin sonunda şagirdlər diqqətlərini bir əşyadan digərinə keçirməyi bacarmalıdırlar. Həmçinin diqqəti paylaşmaq bacarığını da (məsələn, oxuma və eşitmə arasında) inkişaf etdirmək lazımdır. Bu bacarıq cütlərlə və qruplarla iş zamanı daha da inkişaf edir, məsələn, müəyyən bir peşə üçün vacib olan keyfiyyətləri araşdırmaq məqsədilə cütlərlə və ya qruplarla iş aparmaq uşaqlara daha asandır.

III və IV sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətlərində bir neçə fərq var. III sinif uşaqların həyatında vacib dövrüdür. Məhz III sinifdə uşaqlar təhsilə daha şüurlu münasibət bəsləməyə başlayır, öyrənməyə daha fəal yanaşırlar. Bu mərhələdə fəal mənimsəmə və düşünmə əməliyyatlarının formalaşması baş verir, şifahi düşüncə daha intensiv inkişaf edir. Düşüncənin yeni imkanları gələcəkdə mənimsəmə, diqqət, yaddaşın inkişafında əsas olacaq. Bu yaşda «istəyirəm» motivi «lazımdır» motivi ilə əvəz olunur. IV sinifdə uşağın fundamental xarakteristikasının formalaşması başa çatır və bunun əsasında yeniyetməlik dövrünə qədər inkişaf davam edir. Bu yaşda inkişaf etməkdə olan tələbatların ilkin dərk olunması baş verir, yəni kiçik yaşlı məktəbli artıq «real mən» və «ideal mən» arasında olan təzadları başa düşür, onun bacarıqları ilə imkanları arasında («bacarıram» və «istəyirəm») üstünlüklərini və çatışmayan cəhətlərini qiymətləndirmək imkanı yaranır. Bu da şagirdin gələcəkdə düzgün peşə seçimi etməsinə yardımçı olacaq.

İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərinin strukturu

İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərinin təşkilində nəzərə almaq lazımdır ki, bu dövrdə uşaqlarda əməksevərlik formalaşır, valideynlərinin və yaxın adamların peşələrinə maraq oyanır. Bu dövrdə peşə seçimi məşğələlərinin əsas məqsədi peşələr haqqında təsəvvürlərin formalaşması, əməyin insan həyatında rolunun müəyyənəşdirilməsi olmalıdır. Əşyalarla tanışlıq, bədii ədəbiyyatın müəllimi, ekskursiyalar, ixtisaslara dair oyunlar zamanı müəllim kiçik yaşlı məktəbliləri peşələrlə tanış edir. Bu zaman «peşə» sözünün mənasını açıqlamaq lazımdır. Uşaqlara «Peşə nədir?» sualını verəndə cavabında, bir qayda olaraq, bunları eşidirik: «müəllim, həkim, polis...» Yaxşı olar ki, sonra bu sual verilsin: «Bəs bu peşələrə yiyələnmək üçün insanlara hansı biliklər lazımdır?» Tədrisən uşaqların şüurunda «peşə» anlayışı formalaşır. Bundan sonra peşələri fəaliyyət növləri ilə birləşdirmək lazımdır (bəziləri öyrədir, başqaları müalicə edir, digərləri bişirir, ölkəni qoruyur və s.). Beləliklə, peşə seçimi məşğələlərində bu barədə söhbət aparmaq zərurəti ortaya çıxır.¹

¹ <https://ped-kopilka.ru/>

Kiçik məktəb yaşlarında peşə seçimi məşğələləri uşaqlarda peşələr haqqında konkret əyani təsəvvürlər yaratmağa yönəldilib. Məhz bu təsəvvürlər gələcəkdə ixtisas seçiminin psixoloji əsasını yaradır.

Məşğələlərin planlaşdırılmasında ümumi qəbul olunmuş strukturlara əsaslanmaq tövsiyə olunur:

- mövzu;
- məqsəd;
- məsələlər;
- məşğələnin qısa planı və ya gedişi;
- istifadə olunmuş materiallar.

Məşğələnin mövzusu şagirdin tanış olacağı peşə ilə üst-üstə düşməlidir. Bu, məsələn, belə səslənə bilər: «Tanış olun, aşıpaz peşəsi!»

Hər bir məşğələdə olduğu kimi, peşə seçimi məşğələsində də qarşıya məqsəd qoyulur.

Məqsəd: peşə haqqında konkret, əyani təsəvvürlərin formalaşması üçün şəraitin yaradılması.

Bəzi metodik tövsiyələrdə bir deyil, üç məqsəd – *öyrədici, inkişafetdirici, tərbiyəvi* məqsədlər qoymağı məsləhət görürlər:

- peşə haqqında konkret əyani təsəvvürlərin formalaşması üçün şəraitin yaradılması (*öyrədici məqsəd*);
- peşə–sənət dünyası haqqında fərqli təəssüratlar yaratmaqla şagirdlərdə şüurlu yaddaşın, diferensial mənimsəmənin, diqqətin, tanımaq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi (*inkişafetdirici məqsəd*);
- şagirdlərin həyatda, müasir dünyada peşənin zəruriliyini dərk etməsi, peşə vəzifəsinin uğurla yerinə yetirilməsində vacib olan məsuliyyət və səliqəlilik kimi keyfiyyətlərin birlikdə müzakirəsi və anlaşılması (*tərbiyəvi məqsəd*).

Peşə seçimi məşğələlərinin zəruri problemləri bunlardır:

- peşə haqqında konkret əyani təsəvvürlər (əməyin məzmunu, əmək alətləri, əmək fəaliyyəti zamanı davranış qaydaları) formalaşdırmaq;
- şagirdləri peşələrlə tanış etmək;
- əmək fəaliyyətinə motivasiya və maraq formalaşdırmaq;
- şagirdlərin intellektual və yaradıcılıq imkanlarını inkişaf etdirmək.

Bu problemlər məqsədə çatmaq üçün aralıq mərhələlərdir. Əgər məşğələ 30 dəqiqəlikdirsə, problemlərin sayı 3-dən çox olmamalıdır. Başqa sözlə, məqsədə çatmaq üçün nə etmək istəyirsinizsə, bunu qarşıya qoyduğunuz problemlərdə əks etdirməlisiniz. Ən əsası odur ki, onlar məqsədlə uzlaşmalı, aydın və konkret ifadə olunmalıdır.

İbtidai siniflərdə peşə seçimi məşğələlərində əsas problem uşaqlarda əmək fəaliyyətinin müxtəlif növlərinə maraq oyatmaqdan ibarətdir. Şagirdləri peşələr dünyasına tədricən daxil etmək lazımdır. Nəzərə almalıyıq ki, onlar hələlik ən

maraqlı, ən təsirli faktları yadda saxlayırlar. Kiçik yaşlı məktəblilərin əmək haqqında təsəvvürləri yalnız müşahidələrlə deyil, oxu vasitəsilə də genişlənə bilər. Bu, əslində, çox qiymətli vasitədir, çünki peşələr haqqında çox vacib şeylər söz vasitəsilə ağılabatan olur. Kitab peşə dünyasına vacib və nüfuzlu pəncərə ola bilər.²

Məşğələlərin gedişi və lazım olan materiallar

Peşənin məzmunu haqqında mini-mühazirə (mini hekayə) təşkil etmək olar. Yaxşı olar ki, peşə haqqında mütəxəssis özü danışsın və bunu iş yerində etsin, lakin bəzi səbəblərdən bu, hər zaman mümkün olmadığına görə, peşə haqqında danışarkən əyaniliyə üstünlük vermək olar. Peşə haqqında mühazirə 4–5 dəqiqədən çox çəkməməli və əyani vəsaitlərlə (rəsm, foto, şəkil, əmək alətləri və s.) müşayiət olunmalıdır. Təvsiyə olunur ki, hekayə mütəxəssisin bir günü, onun tərcümeyihalı haqqında tarixçə formasında təqdim edilsin. Mühazirələr aşağıdakı məqamları əks etdirməlidir:

- peşənin tarixi;
- əməyin məzmunu;
- bu peşə üzrə qoyulan məhdudiyyətlər;
- müxtəlif insanların peşə həyatından maraqlı hadisələr.

Bu plana dəqiqliklə əməl etmək vacib deyil. Peşə haqqında məlumatı hissələrə bölüb, mühazirə zamanı fraqmentlər şəklində də təqdim etmək olar. Bu zaman peşənin məzmunu haqqında ən vacib məlumatları çatdırmağa lazımdır.

Peşələrlə bağlı oyunlar

Dərsə yanaşı, oyun da şagirdin başlıca fəaliyyətlərindən biri olaraq qalır. Oyunda əl hərəkətləri və əqli fəaliyyətlər bir-birini tamamlayır. Ona görə də birincilərin peşə seçimi məşğələlərinə mövzuya aid 2–3 oyun daxil edilməlidir. Peşə seçimi məşğələlərinin planlaşdırılmasında, yaxşı olar ki, uşaqların yaşı nəzərə alınsın, diqqətin, mənimsəmə və düşüncənin inkişafına yönəldilmiş müxtəlif psixoloji oyunlar əlavə olunsun, məsələn, «Sehrli kisə» düşüncənin inkişafına yönəlmiş bir oyundur. Kisəyə müxtəlif peşələrlə bağlı əşyalar qoyulur. Şagirdlər onun içinə baxmadan, əllə toxunmaqla əşyanı tanımalı və hansı peşəyə aid olduğunu bilməlidirlər. Peşənin ayrı-ayrı elementlərinin dərk edilməsinə yönəlik çoxlu sayda oyun və çalışmalar var. Həm dərs prosesində, həm də dərsdənənar vaxtlarda şagirdlərə təqdim olunan peşə seçimi oyunlarını «Peşəni tap» adı altında birləşdirmək olar. Buraya bir sıra oyunları aid etmək mümkündür, məsələn, «Bu hərflə başlayan peşə adı», «Hansı peşə sahibi öz işində bu alətlərdən istifadə edir?», «Bu alətlərin istifadə olunduğu peşənin adını tap» və s. [Чернявская А., 2003].

² <https://urok.1sept.ru/статьи/637831/>

Biz inkişafetdirici oyunların köməyi ilə elmi biliklərin hansı sahəsinin (ətraf aləm, təbiətsünaslıq, astronomiya, oxu, idman, riyaziyyat və s.) uşağı daha çox maraqlandırdığını öyrənə bilərik. Peşə seçimi ilə bağlı olan rollu oyunlarda uşaqlar istədikləri peşəni özləri seçirlər. Oyun zamanı onlar məsuliyyətli olmağı, qoyulan problemə ciddi yanaşmağı öyrənirlər.

Peşə seçimi ilə bağlı qrup oyunları da əhəmiyyətlidir. Belə ki, qrup oyunlarında uşaqlar bir-biri ilə ünsiyyətə girir, arzuları, oxuduqları kitablar haqqında danışır, oyunda bu və ya digər rolunu niyə seçdiklərini izah edirlər. Bu oyunlar uşaqlarda tədricən kommunikativ vərdişlər, yəni kollektivdə işləmək, başqa iştirakçıları dinləmək və s. bacarıqları formalaşdırır. Belə oyunların köməyi ilə uşağa sevdiyi peşəyə yiyələnmək üçün hansı keyfiyyət və biliklərin vacib olduğunu başa salmaq mümkündür. Məktəblilərin peşə seçimi onların gələcəkdə peşman olmayacaqlarını göstərən, düzgün seçilmiş peşəyə gedən vacib pillədir. Beləliklə, peşə seçimi üzərində qurulmuş bu oyunlar, ola bilər ki, məktəblinin gələcək həyatında atacağı ilk addımlarda təsiredici amil kimi mühüm rol oynayar.

Peşə seçimi məşğələlərinin əlavə struktur elementləri

Söhbət. İbtidai sinif şagirdləri ilə söhbəti oyun elementləri əsasında qurmaq məsləhətdir, məsələn, «Nə nədən düzəldilir?» mövzusunda söhbətdə suallar kağızdan düzəldilmiş böyük bir çobanyastığının ləçəklərində yazılır. Söhbət tapmaca ilə başlayır: «Tarlada bacılar dayanıb – sarı göz, ağ kipriklər». Hər ləçəkdə bir sual yazılıb. Neçə şagird varsa, o qədər də ləçək var. Suala düzgün cavab verən uşaq bir ləçək qoparır. Kim daha çox ləçək toplasa, o qalib gəlir. «Əşyaların özləri haqqında danışmaları» («Mənim adım karandaşdır», «Mənim adım şüşə bankadır» və s.) söhbəti uşaqlarda maraq oyadır. Bu oyunda həmin əşyaları istehsal edənlər, onların hazırlandığı materiallar, əşyaların istifadə olunma məqsədləri və s. haqqında danışılır.

Dəvət olunmuş mütəxəssislərlə söhbət. Mütəxəssislərə uşaqların başa düşəcəyi dildə danışmağı öyrətmək və yönəltmək lazımdır. Bir qayda olaraq, bu işə valideynləri də cəlb etmək olar. Onlar məşğələ günlərində məktəbə gələrək, şagirdlərə öz peşələri haqqında məlumat verə bilirlər.

Bir çox valideynlər auditoriya qarşısında çıxış etməyə utanır və ya plan hazırlaya bilmirlər. Belə valideynlərlə işləmək lazımdır. Təcrübə göstərir ki, şagirdlər üçün öz valideynlərinin iş yerində ekskursiyada olmaq çox maraqlıdır. Mütəxəssislərlə görüşün keçirilməsində aşağıdakıları tövsiyə etmək olar:

- əvvəlcədən valideynlərlə görüşüb, bu görüşün məqsədi və zamanı haqqında qərara gəlmək;
- uşaqları ekskursiyaya aparmaq üçün bələdçi (bu, valideynin özü və ya digər şəxs ola bilər) təyin etmək;

- Bələdçi müəssisə barədə ümumi məlumat verir və işçinin (valideynin) görəcəyi işlər haqqında danışır.

Belə tədbirlərin nəticəsi yalnız peşələr haqqında yeni biliklər, kollektiv gəzintidən parlaq təəssüratlar, maraqlı fotosəkillər deyil, eyni zamanda, peşəsi cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olan valideyninə görə şagirdin keçirdiyi iftixar hissi də ola bilər.

Sınıf otağında peşələr guşəsinin yaradılması. Bu guşədə peşələrlə bağlı kitablar, fotomateriallar ola bilər. Bütün peşə sahiblərinin peşə bayramı günü var. Guşədə bu bayramlarla bağlı materiallar toplanı bilər. Məşğələlərdə bu materiallardan istifadə etmək olar.

Müəssisələrə, rayonlara, şəhərlərə ekskursiyaların təşkili. Burada söhbət yalnız böyük müəssisələrdən getmir. Məktəbin yaxınlığında olan firmaya, kiçik müəssisəyə, sexə və s. yerlərə ekskursiya təşkil etmək olar. Ekskursiyada əsas məqsəd yalnız müəssisəni gəzmək deyil, həm də hər hansı bir peşə və ya peşələr qrupu ilə tanışlıqdır. Peşə seçimi məşğələlərində peşənin mövcud xüsusiyyətlərini göstərmək vacibdir.

Şagirdin peşənin əsas elementlərini nə dərəcədə öyrəndiyini bilmək üçün ondan bu işi icra edən insanın şəklini təsvir etdiyi kimi çəkməyi də xahiş etmək olar. Şəkil metodikası I–II sinif şagirdləri üçün məsləhətdir, çünki onlar mükəmməl şifahi nitqə malik deyillər. Məşğələnin əvvəlində şagirdlərdən vərəqin sol hissəsində 4–5 dəqiqə ərzində bu peşə sahibini təsvir etdikləri kimi çəkməyi xahiş etmək olar. Məşğələnin sonunda isə şagirdlər sonrakı təəssüratlarını vərəqin sağ tərəfində çəkirlər. Müqayisəli təhlil məşğələnin səmərəliliyini qiymətləndirməyə imkan yaradacaq.

III–IV siniflərdə uşağın artıq peşələr haqqında ümumi məlumatı olmalı, o, hər peşə haqqında müstəqil məlumat verməyi bacarmalıdır. Peşə seçimi məşğələlərinin uğurlu olduğunu bu meyarlarla müəyyən etmək olar: şagird əlavə ədəbiyyatdan istifadə edərək yeni informasiyaya yiyələnir, bu peşə üçün vacib olan bacarıqları müəyyən edə bilər.

Şagirdlərin «Peşə portfoliosunun» yaradılması (*Portfolio* – bir insanın hansısa bir sahədə əldə etdiyi bilik və bacarıqları nümayiş etdirən işlərin toplusudur). Portfolioda şagirdin təhsil aldığı illər ərzində əldə etdiyi nailiyyətləri əks etdirən sənədlər toplanır. Bu sənədlər gələcəkdə ali təhsil və peşə fəaliyyətində onun imkanlarının qiymətləndirilməsinə təsir edə bilər. Buraya müəllimin valideynlərlə müsahibələri, jurnallardan materiallar, yazı işləri və şəkillər də yığımaq olar.

Tədris fənləri vasitəsilə peşə seçimi. İbtidai siniflərdə tədris olunan fənlər kiçik yaşlı məktəblilərdə böyükklərin əməyinə maraq oyatmaq üçün bir vasitədir. Riyaziyyat dərslərində peşə seçimini məsələnin şərtində və ya həllində adı keçən peşə haqqında kiçik söhbətlər etməklə, eləcə də verilmiş əşyanın insanların həyat və yaradıcılığında rolunu, əhəmiyyətini aydınlaşdırmaqla həyata keçirmək olar.

Həyat bilgisi fənninin də peşə seçimində müəyyən yeri var, məsələn, «Ağacların insanların həyatındakı rolu» mövzusunı tədris edərkən meşəbəyi, dülgər, xarrat, mebel ustası və s. peşələr haqqında danışmaq olar.

«Bizim diyarın təbiəti» mövzusunı öyrənərkən uşaqlar peşələrin xüsusiyyətləri ilə tanış olurlar, məsələn, uşaqlara bir krossvord təqdim olunur. Burada şaquli istiqamətdə peşənin adı, horizontal istiqamətdə isə bu peşədə lazım olan əmək alətlərinin adlarını vermək olar.

Xarici dil dərslərində kiçik yaşlı məktəblilər bu və ya digər peşələrlə bağlı çox sayda tapşırıqlar yerinə yetirirlər, məsələn, lüğət işi (tərcümə) zamanı başqa sözlərlə yanaşı, şagirdlər peşə adlarını da öyrənir, onları təhlil edirlər. Bu sözlərlə bağlı müxtəlif oyunlar da təşkil etmək olar, məsələn, şagirdlərə müxtəlif peşələrin adları yazılmış paylayıcı materiallar verilir, onlar isə öz dəftərlərində bu peşələrlə bağlı 5–7 söz (məsələn, *həkim – dərman, iynə, pambıq, yod, bint* və s.) yazmalıdırlar.

İbtidai siniflərdə fənlərin tədrisi zamanı dərslə rəngarənglik və emosional zənginlik verən peşələrə dair rollu oyunlar daxil etmək olar, məsələn, «Mağaza» (riyaziyyat), «Kitabxana» (oxu), «Ekskursiya bələdçisi» (həyat bilgisi) və s. oyunları. «Mağaza» oyununda uşaqlara kassir, satıcı, inzibatçı rollarını ifa etmək təklif olunur. Oyun zamanı didaktik (şifahi hesablama vərdişlərinin möhkəmləndirilməsi) və tərbiyəvi (ünsiyyət mədəniyyəti) məsələlərə diqqət yetirilir [Пилюгина Е., Иванова М., 2017].

Nəticə

Beləliklə, aparılan araşdırmalardan belə bir nəticəyə gəlirik ki, uşaqlarda müxtəlif peşələrə maraq oyatmaq üçün tədris prosesinə peşələr haqqında məlumatlar daxil etmək zəruridir. Söhbətlər, ekskursiyalar, şəkillər üzərində iş, dilçilik materiallarından istifadə bir çox fənlərin tədrisində, həmçinin dərsləndikən peşə seçimi məşğələlərində uğurla istifadə oluna bilər. Bu məşğələlərdə mütəxəssislərlə söhbət, sinifdə peşələr güşəsinin yaradılması, ekskursiyaların təşkili kimi əlavə struktur elementlərindən istifadə səmərəli nəticələr verir. İnkişafetdirici oyunların köməyi ilə elmi biliklərin hansı sahəsinin (ətraf aləm, təbiətşünaslıq, oxu, idman, riyaziyyat və s.) uşağı daha çox maraqlandırdığını öyrənmək olar. Rollu oyunlar, qrup oyunları da peşə seçimi məşğələlərində əhəmiyyətlidir. Qrup oyunlarında uşaqlar bir-biri ilə ünsiyyətə girir, arzuları, oxuduqları kitablar haqqında danışır, oyunda bu və ya digər rolunu niyə seçdiklərini izah edirlər. Bu oyunlar uşaqlarda tədricən kommunikativ vərdişlər və bacarıqlar formalaşdırır. İbtidai təhsilin son siniflərində uşaqların artıq peşələr haqqında ümumi təsəvvürü olmalı, onlar hər bir peşə haqqında müstəqil məlumat verməyi bacarmalıdırlar.

The importance of the lessons about the right profession choice in primary schools

Vafa Mammadova

Teacher of elementary school No. 155 of Baku.

E-mail: 155mekteb@baku.edu.gov.az

Summary. The article explores the importance of how to direct primary school children to the right orientation of profession and the ways how to organize the techniques of it at the classes in primary schools. The author underlines the complexity of understanding the essence of the right choice of the profession for the school children starting from the elementary grades. Thus, every profession has its own peculiarities that can be imagined on the basis of visual images and conversations of adults. Therefore, it is important to create such a visual perception of the profession so that the school student can be able to choose the right profession in the future independently. The article also focuses on the conversations, excursions, painting work, and linguistic materials that can be used successfully in extracurricular professional orientation training classes. The author also provides detailed information on how to organize the choice of the profession in agreement with age.

Keywords: career choice, profession orientation, professional activity, age characteristics, opportunities, new technologies, developing games.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Белянкова Н. (2004). Профориентационная работа. Журнал «Воспитание школьников», № 6.
2. Пилюгина Е., Иванова М. (2017) Актуальность профориентационной работы в образовательных учреждениях. Журнал «Молодой ученый», №15.
3. Семенова Г. (2004). Развитие учебно-познавательных мотивов младших школьников. Газета «Школьный психолог», № 10, 21, 28.
4. Чернявская А. (2003). Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. Москва, «Владос Пресс».
5. Черткова Н. (1993). Сколько профессий, столько дорог. Москва, «Книга».
6. <https://ped-kopilka.ru/>
7. <https://urok.1sept.ru/статьи/637831/>